

kiegészítéseül főlemlitem még a népünknel divó »kárlátás« szót, mely ha czélzást tartalmazhat is a menyasszony szüzsége elmúltára vonatkozólag; ma már nem élve többé semmolyatén szokás, a melylyel szorosb összefüggésben volna, jóformán értelmét veszítette. Régentén azonban a dolog más-ként lehetett. A lappoknál volt ugyanis régentén szokásban, hogy a menyasszonynak az első elháláskor kiömlött vérét kendőn fölfogták, s eltették, az összetürt kendőre háram csimbókot kötöttek, s azon hitet csatolták hozzá, hogy míg a nő tiszta életet él; minden őt érhető veszedelemben egy egy csimbók fölbontásával fokozott segílyt nyerhet, s ime ilyen szokás létezhetett ősidőkben őseinknél is, s annak őrizi emlékezetét a lakadalmakon szokásos »kárlátás« kifejezés. Lásd: Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban czimű értekezésemet (Értekezések a Nyelv és Széptud. osztály köréből VII. v. 291.)

A mordvák az Istent Škajnak, de kedveskedésképen kicsinyítő képzővel Škajnä-nek istenkének is hívják egészen úgy mint népünk is némely vidékeken »istenkét« szeret mondani, a mi mindenesetre nevezetes észjárási találkozás.

OROSZ-LAPP

UTAZÁSOMBÓL.

Dr GENETZ ARVIDTÓL.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Orosz-lapp utazásomból.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1879. május 5-kén tartott ülésében.)

1876. év július 17-én reggeli homályban, széllel és záporral szembeszállva, az orosz határon átlépve, a híres Vuokkiniemi nevű orosz-karél községbe jöttem, hol Lönnrot egy fél századdal ezelőtt a Kalevala legnagyobb és legszebb dalait összegyűjtötte és hol a régi mythikus *runo* még ma is él a nép nyelvén. Ekkor mégsem időzhettem sem ott, sem máshol Orosz-Karéliában, hanem előre kellett sietnem távol-első északi célom felé. Tehát négy nap és négy éjjel utaztam sajkán Vuokkiniemiből a Fehértenger partjáig, Kem városába, előbb Kuittijärvi taván, aztán a nagy, sebes folyású, zuhatagos Kem folyó mentében. — Kem csak egy csekély, érdektelen városka, hol nem volt semmi kutatni sem nézni valóm; azért még ugyanazon napon, melyen megérkeztem, tovább is indultam Szolovetszk monostorba, mely egy szigeten fekszik a Fehértengerben, mintegy 6 mérföldnyire Kemtől — tehát megint vízen kellett utaznom. A posta-állomásról adtak 7 nőt evezőnek, és kormányosnak a vén Petrovnát, ki minduntalan elszunnyadott, úgy hogy az evezők mindig azt kiáltották: *dremles, Petrovna* (szunnyadsz P.), mikor látták, hogy a hajó neki-megy a partnak. Evezni nem sokat kellett, mert alkalmas szél volt s így sajkánk vitorla segítségével meglehetősen gyorsan megjárta fele útját, hol a szigetség végződik. De az alatt a szélből szélvész lett, úgy hogy az evezők nem mertek kimenni a nyílt tengerre, hanem révbe akartak menekülni. Van is ott a Kuzova nevű szigetben egy hosszú, mély öböl és annak partján az utazók számára épített gunyhó, hol néha 3 nap is kell várakozni, hogy csendes idő legyen. Itt kötöttünk ki, kezdtünk ételt és theához való vizet főzni; nemsokára megér-

kezett ugyanabba a menedékhelybe egy másik, a monostorból jövő társaság, mely csak ügyyel-bajjal menekülhetett. Mert a monostor és Kem között csak nyílt, evezős hajókkal, az ú. n. karbaszokkal utaznak. — Miután körülbelül 12 óráig voltunk a szigeten, a szél délben elkezdett csillapodni; akkor megint tovább mehettünk és este megérkeztünk a monostorba. Ez egyike a legnevezetesebb, legszebb és leggazdagabb monostoroknak egész északi Oroszországban; fehér tornyai és magas falai messze fénylenek a tengerre, mintha egy vár állana ott a tenger közepén. A mint a révbe jut az ember, balra két nagy, vendégek számára épített ház és jobbra egy hajókészítő hely látszik.

Magasabban, a monostor körül és részint maga a monostor falai közt fás és veteményes kertek terülnek, melyekben azonban nem látni nemesebb fát mint nyírfát és vadberkenyefát, sem finomabb gyümölcsöt, mint káposztát. Van állatkert is, vagy helyesebben mondva: az egész monostor egy nagy állatkert, hol csak egy állatfaj van, tudniillik sok száz vagy ezer csüllő; ezek ott békében élhetnek és szaporodhatnak és az utazók mindig mindenféle nyalánkságot vetnek nekik. Természetesen sok templomot, festvényt, szentek hagyományát, ünnepi ruhát és egyéb drágaságot is mutatnak az utazók épülésére, de ez mind kevésbé érdekes egy nem-görög-vallású utazónak, a ki hasonló orosz monostorokat már látott. A könyvtárt vagy levéltárt szerettem volna megnézni, és azt a kívánságomat ki is fejeztem, mikor az archimandritát (apátot) meglátogattam. De ő szerinte most már nincs semmi irodalmi kincs a monostorban; minthogy az utolsó keleti háború alkalmával az angolok, tengeri rablók módjára ezt a csendes menedéket is bombázták — s e bombázásnak jeleit még ma is mutogatják a falakon és épületeken — az értékebb munkákat átvitték valami biztosabb helyre, úgy emlékszem Vologdába. — Más nap a monostor saját gőzhajóján, melynek kapitánya, kormányosa és egész legénysége mind szerzetes, elindultam Archangelszk felé; ez a hajó csak a monostor és Archangelszk közt közlekedik, hogy elvigye és meg hozza azon sok ezer zárándokot, kik évenként oda járnak imádkozni, szent fogadalmaikat teljesíteni vagy csak mulatni. Körülbelül 24

óra alatt a gőzös átkelt a Fehértengeren, és másnap befordult a Dvina széles torkolatába, balra hagyva egy várt, mely a bejáratot védi, és végre megállva a Szolombala nevű kikötőben, a folyó jobb vagy északkeleti partján. Ez a külvárosa Archangelszknak $\frac{3}{4}$ mérföldnyire esik ugyan a város főrésztől, de majdnem az egész oda vezető út épületek közt halad, úgy hogy ennek az északi kereskedő városnak különös hosszu és keskeny alakja van.

Archangelszkban néhány napig kellett maradnom, hogy ajánló leveleket szerezhessenek a helytartói kormánytól, statisztikai és más írásbeli adatokat gyűjthessek a lappokról és területokről és kivált, hogy oda rendelt hajók felől tudakozódhassam. Szándékom volt ugyan előbb a félszigetnek keleti, ú. n. *teri* partjára jutni, minthogy ez kevesebb volt ismeretes a többi részeknél; de oda nem lehetett volna másképp eljutni, mint kis, rossz hajócskával, melyek sokszor hetekig állanak egy helyen, alkalmas szélre várakozva, és néha nem is érnek célba. Hogy híres földim Castrén sorsút elkerüljem — ő is Archangelszkból Kólai félszigetre akart menni, de erős szélvész támadott, mely végre visszatérésre kényszerítette — tehát arra határoztam magam, hogy azon a nagy gőzhajón megyek, mely Archangelszkból Várdöbe és Vádszöbe járt, befordulva néhány halászhelyre a félsziget északi, ú. n. *murmani* partján, és Kólába.

A gőzös »Archangelszk« el is indult Szolombalából, kiszabott időben, július 29-én. Ez nagy, kényelmes hajó volt, szokatlan renddel és tisztasággal, a mi kétségtelenül leginkább finn kapitánya érdeme volt. Mikor a Dvina torkolatából kiérkeztünk, két óráig kellett a tengerárra várni, hogy egy sekély helyen szerencsésen átmehezzünk. Azalatt jó alkalmam volt megismerkedni a társasággal; az első osztályban magamon kívül csak két orosz tisztviselő volt, a kólai kerületnek békebírója és erdőmestere, különben a társaság nagyon tarka volt. A kormányos finn ember, az egyik gépész rigai német, a másik svéd, hat legény finn volt, a kik a norvég partra halászni mentek volt, de miután a halászat rosszul látszott sikerülni, a hajóra szolgálatba szegődtek. Egy matrózzal ész-

túl próbáltam beszélni. Réval környékére való volt; különben többnyire orosz és norvég nyelvet lehetett hallani.

Július 30-án láttuk meg a *ter* partot. Sajnáltam ugyan egy kicsit, hogy a szosznoveczi és orlovi világító tornyok előtt el kellett mennem, és kivált mikor a kapitány eme két torony közt a Ponoj folyó torkolatát mutatta, melyet messze ugyan, de tisztán lehetett látni a magas hegyek közt.

A Ponojon túl a part mindig magasabb lett: szikláival meredeken emelkedett föl a tengerből, és a sziklák közt mindenütt hó fehérlött. Erdőnek jele sínes, mígnem néhány mérföldnyire beleérkezik az ember a kóla-öbölbe. — A szél majd egészen hátunkban volt, és minden vitorla ki volt feszítve, hogy a gőzt segítse, tehát jó sebesen haladtunk: $8\frac{1}{2}$ tengeri mérföldet óránként, és este már Szvjatoj Nosz foka és fénytornya előtt voltunk. De egyszerre beborult az ég, a part sűrű ködbe burkolódzott; a gyorsaságot kisebbíteni kellett, a vitorlákat összeszedték és az irányt éjjelre az iránytű szerint tűzték ki. De az északmutató vashajókban nem biztos: ezt most is tapasztalhattuk. Mikor 31-én fölmentem a földéltre, nyugat-dél-nyugati irányban kormányoztak, hogy közelebb jussunk a parthoz: az iránytű hibája és hihetőleg a tengervíz folyása is messze kivitt bennünket a köd és éj sötétében a nyílt Jeges-tengerre. Most megint tiszta, szép idő volt és mindjárt délután kellett volna az első, szemiosztrovi állomásra megérkeznünk; de egyszerre olyan szélvész lett, hogy nem lehetett a horgonyt kivetni, hanem fél gőzzel ott forogtunk a szigetek közt, csendesebb időre várakozva, hogy legalább a partról jöhessenek a postáért. De minden közlekedés a part és a hajó között lehetetlen volt; tehát nekem is a hajón kellett maradni és szándékolt utazásomat máskorra halasztani. Nem sokára megint előre indultunk, szembe szállva az ellenkező széllel, mely aztán Kólaig tartott. »Rázmán az ingujjában mutatkozik,« az mondta a kapitány a dán közmondással, mikor a hullám a földélt körül zúgott és zajgott, úgy hogy sokszor följe is föcskendezte a vizet. Az óriási gőzös úgy tánczolt a habok közt, mint egy kis sajka; és ha a kormánynál állott az ember, úgy látszott mintha a hajó orra majd az ég felé célozna, majd a tenger mélységébe akarna merülni. Nagyon óhajtottam volt

a czetthalakat közelről megnézni, mert eddig csak messziről, néhány ezer lépésnyire mutatkoztak, úgy hogy nem lehetett tisztán látni egyebet mint a vizet, melyet felbuggyantottak a levegőbe. Most éjjel egész csoport oda úszott a hajó köré és egy óránál tovább kísérte azt.

A második, Gavrilova nevű állomásról nem tudtam semmit, mert akkor aludtam; a harmadikhoz augusztus 1-én reggel érkezünk. Ott vidám élet volt: szent Illés napja tiszteletére minden hajó és sajka lobogót tűzött ki; harangszó a kis templomba hitta az embereket; a snekkák (hat evezős halászsajkák) ide s tova jártak a part és a gőzös között, utazókért és portékákért. — Az említett állomások mind halászó helyek, hová nyáron mindenféle nép összegyűlekezik, de télen senki sem lakik ott.

Ugyanazon nap délután a gőzös a tengerről elfordult délfelé: a kóla-öbölbe tértünk. Mialatt e hosszú, keskeny vízen haladtunk, lehetett látni, a hófoltok hogyan enyésztek el mindinkább a sziklákról, s helyökbe először is alacsony kiscserje, aztán kissé magasabb bokrok és végre eltörpült nyírfaligetek léptek. Egy harmadik mérföldnyire Kólától a hajó megállott, s onnan aztán sajkán mentünk a városig, hová éjjelkor érkezünk meg. Ez a város ugyan két temploma daczára se nem nagyobb, se nem pompásabb bármely magyar falunál; de mivel ez az egyetlen város az orosz-lappok nagy területén és a kóla-öböl központja, úgy közigazgatási, mint egyházi tekintetben, és mivel ott egy egész hónapot töltöttem, nem mulaszthatom el, hogy ne mondjak egy pár szót róla. Szépen fekszik az említett tengeröböl végén, a két bele torkolló Kóla és Tulom nevű folyó közt. Közvetlenül a város mögött egy magas hegy ú. n. *tundra* emelkedik föl, melyről szép kilátás nyílik, úgy északfelé az öbölre, mint délnyugatra a széles Tulom folyóra. A lakosok mind oroszok, néhányan tisztviselők, de többnyire halkereskedők, a kik portékájokat messze küldik a tengeren túl, egész Pétervárig. Lappok nem nagyon messze laknak ugyan, mert van egy Kildin nevű falu k (ú. n. pogoszt) csak 19 versztnyre kelet felé és egy másik: Notozerszk azon Notozero (Nuóhtjaivr) nevű tó partján, honnan a Tulom folyó fa-

kad, de a városi élettől ezek a tundra szabad fiaí úgy félnek, mint a börtöntől.

Egy nagy részét a város lakosainak mindjárt láttam, mikor a parthoz közeleedtünk. Ott volt a nagy tekintélyű »iszpravnik« azaz rendőr-igazgató, kinek hatalma alá az egész fél-sziget tartozik, és annak öreg segédje, mind a ketten teljes egyenruhában; ott lehetett látni sok más városit, kik oda gyűltek az érkezőket elfogadni. A többi urakkal engem is meghíttak az iszpravnikhoz, s tehát első látogatásomat tettem Kólában, éjjélkor, augusztus 2-kán. Az mégis megemlíten-dő, hogy ott akkor nem volt nagy különbség éj és nap közt: augusztus elején még jól lehetett olvasni vagy írni éjjelen át, ha csak tiszta idő volt.

Másnap megérkezésem után házigazdám, a kólai vendégfogadás segélyével a lappok felől kezdtem tudakozódni, kiket még nem láttam volt. Ekkép nem sokára megismerkedtem a kólai kerületi bíróval, a ki valóságos kildini lapp ember volt, de egyszersmind oroszúl is jól tudott, s ez épen szükséges volt, a végre, hogy a lapp nyelv vizsgálásakor az orosz nyelvvél mint eszközzel élhessek. Neki ott kellett maradni a városban, a községi kormányban, habár ő mint a többi paraszt »urak«, kiket a község 3 évre választ, a községi ügyekhez nem sokat értett; dolga természetesen kevés volt, mert az irodai dolgokról az orosz leirő gondoskodik, és fizetése a községtől talán még dolgánál is kevesebb volt, csak 20 kopéka napszám, úgy hogy szívesen szegődött hozzám, egyúttal hajdúnak és professor úrnak. Vele aztán egy hónapig tanultam a kildini nyelvjárást. Egy nagy részét ennek az időnek Máté evangelioma fordítására használtam, mely fordítást megígértem vala az angol és külföldi biblia-társaságnak. Először az említett sztarsinát akartam ezzel a szent munkával boldogítani, de a dolog egészen lehetetlennek látszott, mert ő sehogy sem volt hozzá szokva az orosz irodalmi nyelvhez, melyből fordítanunk kellett volna. Később Kólában megfordult két fiatal lapp ember, kik Kólában iskolába jártak volt s tehát jól ismerték az orosz könyvnyelvet és írni is tudtak. De az egyikök dadogott a boldogtalan és gyenge elméjű volt, a másiknak eleredt az orra vére, miután egy pár óráig dolgoztattam szo-

bámban. Atyja szívesen nálam hagyta volna ugyan, de a fiú most sürgős munkákat hozott fel ürügyül, azt mondva: könyörüljön, nagyságos úr, eresz-szen engem haza, sehogy sem érek rá itt maradni! Tudtam, hogy ugyan ez a kellemes, becsületes és eszes ifju ezelőtt egy kólai kereskedőnél szolgált, de első-közt haza, mivel nem tudott hozzá szokni a városi élethez; tehát én sem remélhettem, hogy sokáig nálam fog maradni, ha nem engedtem volna is, hogy atyjával haza térjen. — Mikor másokkal nem boldogulhattam, megint a sztarsinához fordultam az evangéliom végett; akkor már megszoktuk egymást és én már megismertem a nyelvjárás fő sajátosságait, tehát végre sikerült az evangéliom nagyobb részét akkép fordítani, hogy először oroszúl olvastam és aztán közönséges szavakkal elmondtam minden mondatot s ő aztán lappra fordította.

Egy hétig ez a rendes tanítóm majdnem szabad volt tőlem. Akkor sok notozeroi és szongeli lapp lejött Kólába lazacot hozva, és én azokkal foglalkoztam, hogy az ő nyelvjárásukkal ismerkedjem meg, mely a kildinitől sok pontban különbözik. Egyiköket magamnál akartam tartani egy ideig, és végre sok rábeszélés után és jó pénzzel rá is vettem arra, hogy egy hétig maradjon Kólában. De a többi visszatérése után soha sem nyughatott és hatodfél nap múlva el kellett eresztenem. Az említett lappoktól többek közt egy pár dalt is kaptam, melyek most többi lapp textusaimmal együtt a »Nyelvtudományi Közlemények«-ben jelennek meg mint nyelvmutatványok. Mert más tekintetben csak szegénységi bizonyítványul szolgálhatnak: tartalmuk majdnem balgaságig gyermekes és a mi alakjokat illeti, a versmértékök egészen szabálytalan, vagy jobban mondva semmi mértékök nincs; alliteratiót vagy rímet sem lehet bennük találni, és egyetlen költői ékességök igen szabálytalan és önkényes parallelismus. És azt nem is kell gondolni, hogy ez az alak kész és megállapodott volna; ha a szavakat egyszer följegyeztem és aztán felszólítottam az énekest, hogy még egyszer mondja el, ez az elmondás nagyon eltért az előbbi feljegyzésemtől. Alig szükséges említeni, hogy ilyen dalokat még most is csinálnak, legjelentéktelenebb dolgokról; régi mythikus dalokat nem ismernek. Ilyen a népdal állapota a nyugati orosz lappoknál,

a keleti lappok szavak nélkül énekelnek, vagy valami tetszés szerinti mondatot dalolva ejtenek ki, a mint későbbben a terlappoknál észrevettem. Így például egyszer, miután egy lapp-társaságban a lapp nevemet *Arvej Kavríl alke* (azaz Archipp Gábor fia) megmondtam, kissé későbbben ugyan azt a nevet hallottam hozzám vissza repkedni a dal szárnyán.

A kildini lappok életéről még azt kell megemlítenem, hogy egy nagy részök nyáron a kólai öböl partján lakik, hol tengeri halat, lazacot, dörsgadóczot stb. fognak; de szent Illésnap, augusztus 1-je körül rénszarvasaikat összegyűjtik a tundrákról és mindenestül befelé vonulnak, kis tavak partjaira. Ott azután az orosz karácsonyig élnek, mignem télre összegyűlnek a pogosztba, azaz téli falujokba.

Mikor a gőzhajó szeptember 6-án Norvégiából visszajöve megint meglátzott a kólai öbölben, saját sajkámon, melyet ott szereztem magamnak, indultam a hajóhoz, hogy legalább most eljuthassak a ter partra. Sajkámat a kapitány felvettette a gőzös földélfetére, s aztán elindulva, két nap alatt szerencsésen elértünk a Fehér-tenger torkolatáig. Csodaszép idő volt, sem nagy szél, sem köd nem volt, de aug. 8-án déltájban, épen mielőtt Ponoj elé érkeztünk, az ég és a tenger ködbe burkolódzott, úgy, hogy csak hébe-hóba lehetett látni a magas partot, mintegy fél vagy $\frac{3}{4}$ mérföldnyi távolságban. Tehát Ponojuál tovább kellett mennem a gőzősön, azon reményben, hogy eljuthatok későbbben Ponoj közelébe, ha majd eloszlik a köd. Mert déli szél fújt és az ár- és apály-táblázatok szerint a tenger vizének is akkor dél-után kellett volna délről északra folyni, úgy hogy ha egyenesen a legközelebbi parthoz, azaz nyugati irányban evezek is, mégis az erőparallélogramm törvénye szerint északnyugat felé fog menni a sajkám, azaz a Ponoj folyó torkolatához. De habár nem oszlott el a köd, $\frac{1}{2}$ óra után már nem volt maradásom a hajón; tehát sajkámat leeresztették a vízbe, málhámat betették a sajkába, végre magam beleléptem, tájolómat magam elé tettem az evezőpadra és eleveztem az ismerősök szíves szerencse kívánságai közt. Nem sokára a hajó elenyészett a ködben, csak hébe-hóba hallottam még egyes fűtlyentéseket, aztán ezek is megszűntek, semmit sem láttam, csak ködöt és vizet, nem hallot-

am egyebet mint az evezők egyhangú nyikorgását. Egy óra vagy több idő múlva távoli zajt kezdtem hallani és néha a csüllo mélabús hangja hatott fülembe; akkor tudtam, hogy már nem lehet messze a part és nem sokára egy hajót pillantottam meg, mely ott a kőszirteken hajótörést szenvedett volt; mindenütt deszkák és más faárúk úsztak körülöttem, melyeket a veszélyben levők kihánytak a hajóból és egyszerre feltűnt előttem a magas part. Fenn a magaslaton egy keresztet vettem észre; az oroszok mindenütt kereszteteket emelnek, hol emberek laknak és járnak. A keresztnél egy állat mozgott: kutya volt. A hegy alatt füst emelkedett föl a ködön át, de csak úgy mintha a földből szállt volna ki, mert semmi házat sem lehetett látni; a parton egy sajka volt. Ezek mind örövendetes jelek voltak, de embereket nem tudtam fölfedezni. Csak miután közelebb mentem, különböztethettem meg azt a helyet, honnan fölemelkedett a füst, a földből; az olyan gyep-tőzeggel fedezett kunyhó volt, melyekben a lappok laknak, csak hogy ennek két kis ablaka is volt. Hogy végre valakit láthassak és magamat úriasan jelentsem be, lőttem egyet a csüllok közé. Akkor a kunyhóból kilépett egy ember, nagyon vigyázva, hogy meg ne löjjem, mert ő és kivált az ott benn levő nők nagyon megijedtek tőlem és ki nem akarták eresztetni, azt vélve, hogy a ponoji pap vagyok, vagy valami más részeges ember, a ki ingujjban ott evezget a ködben. De miután megszólításomból észre vette, hogy külföldi ember vagyok és józan, már lejött a part szélére, segített a sajkámat felhúzni és meghítt magához. Akkor még azt gondoltam, hogy az ú. n. Vörös-fokhoz érkeztem, hová el is akartam jutni, mert az nagyon közel esik a Ponoj torkolatához és a hajó-kalaúz azt mondta volt, hogy ott sok halászhely van, hol evező embereket kaphatok a faluig. De új ismerősömtől, egy ponoji orosztól azt hallottam, hogy a Vörös-fok majdnem két mérföldnyire esik innen északfelé! Annyira eltévedtem. A fő oka ennek a tévedésnek az lehetett, hogy az ár-apály-táblázatok nem biztosak, azaz hogy a tengervíz csak későbbben kezdett kifelé ömleni a Fehér-tengerből, mint a táblázatokban jelölve volt; mert másnap is észrevettem, hogy a tenger-ár egy pár órával későbbben jelent meg a ponoji öbölben, mint kellett volna azon laj-

strom szerint, melyet a kapitány, (Ingman) elindulásomkor adott nekem. Másik oka talán az volt, hogy egész erőmmel nyugat felé eveztem, úgy, hogy a déli szél és hullámváz nem okozhatott nagy eltérést a nyugati iránytól. De mindegy, eljutottam mégis a ter partra és tudtam, hogy nem sokára ott leszek Ponojban: az volt a földolog. Mégis elhatároztam, hogy ott maradok reggelig, mert az idő még mindig ködös volt és nem sokára esteledni is kezdett volna; ezen kívül megtudtam, hogy másnap, ha nem kapok is evezőt, legalább társaságban mehetek Ponoj felé. Tehát a szükséges málhát behordtuk a sajkából a gunyhóba és theára való vizet, meg friss tengeri lazacot kezdtek főzni vacsorára. — Épen a theánál ültünk: a halász, két nő, a kik vele ott együtt halászgattak, meg én; a tűz vígan lobogott a nyílt tűzhelyen, a gunyhó közepén és a társalgás már javában folyt; akkor még két vendég érkezett. Ezek egy ponoji kereskedő emberei voltak, kik sajkan jártak a part mentében, lazacot vásárolva össze a halászhelyeken; éjjelre ott akartak maradni, és másnap reggel tovább indulni Ponoj felé. Tehát abban egyeztünk meg, hogy együtt fogunk oda indulni; és miután együtt vacsoráltunk, lefeküdtünk: ők egy sátorban, melyet vitorlából csináltak magoknak, nekem pedig a gunyhó szögletében a földön engedtek háló helyet.

Augusztus 9-én kitűnő szép, meleg és tiszta idő volt és épen alkalmas szél fújott Ponoj felé. A halvásárlók egy vitorlát adtak nekem, evező nem volt szükséges, és 6 óra körül sajkáinkat lelöktük a partról. A szél nemsokára jól előre kezdte hajtani csónakomat, és mikor láttam, hogy a másik sajka hátra marad, — mert az emberek több halászhelybe betértek — föltettem magamban, hogy egyedül megyek Ponojba. Ritkán élveztem utazásban annyit, mint ebben: ez valóságos kéj-utazás volt; a vitorla tele volt széllal, úgy hogy minden erőmet rá kellett fordítani, hogy a csónakot evezővel igazgathassam. A part mentében sok halásztanya látszott, már nem olyan gyeptőzeggel fedett gunyhók, hanem szálfákból épített, lapos földelű házacsák; de én büszkén elmentem előttük, mintegy ezer vagy másfél ezer lépésnyire a parttól, és egy pár óra múlva elért a Ponoj torkolata. Oda egyenesen befordultam, de habár a szél erős volt és végre még jobban megerősült,

mégis nehezen esett a bemenés. Épen apály volt: a víz a folyóból, azaz északnyugatról nagyon sebesen folyt ki a déli széltől északfelé hajtott hullámváz ellen; ebből magas, éles, szabálytalan habok keletkeztek és úgy zúgott-zajgott körülem a víz, mint a legerősebb zuhatagban. Azon kívül már annyira megapadt a víz, hogy sekély helyek és kőszirtek látszóttak mindenütt. Szerencsésen mégis megtaláltam a mély folyam-medret és térden állva a csónak fenekén, a vízben, melyet a habok beleföcskendeztek, meg bírtam tartani a csónakot a kellő irányban. A legveszedelmesebb hely, melynek a szél neki akart hajtani, hosszú, egyenes kőszirt volt, épen a mély árok mellett. Ott sok csütlő ült egymás mellett s csodálkozva tekintettek a szokatlan utazóra, mintha azt gondolták volna: vakmerő ember, erre el nem mehetsz, mindjárt megtörik a sajka a szirteken s vége szakad utazásaidnak. Visszatarthattam mégis csónakomat néhány ölnyre az ülőhelyektől, az öből mindinkább keskenyült, magas partjai elgyöngítették a szél erejét, s így szép csendesen belevitorláztam a Ponoj torkolatába. Mivel itt is alkalmas szél volt, még néhány versztonyire elmentem fölfelé, habár oly kevés víz volt, hogy néha ki kellett lépnem csónakomból, hogy elindítsam valami körül; néha a fővénnyel akkora haladtam át, hogy csak az egyik lábamat tartottam a csónakban; a másikkal pedig és egyszersmind testem súlyával a folyó fenekére támaszkodtam. De mikor végre egészen lehetetlennek látszott a haladás és egy tiszta patakot láttam lefelé szökelleni a parti hegyről, partra szállottam, hogy igyam, reggelizzek és bevárjam a tengetárt. Egy óra múlva mind a ketten készen voltunk, én is, a víz is, tehát áteveztem a folyón, hogy szelet kapjak vitorlámba, s aztán a faluig vitorláztam, versenyezve néhány halászzal, kik hazafelé mentek a tengerről. Mindjárt nagy sereg ember készen volt sajkámat felhúzni a partra, málhát felhordani a fogadóba, a kántor házába s így minden tekintetben szerencsésen érkeztem meg Ponojba. Tehát nem volt okom megbánni, hogy egyedül, szolga nélkül indultam ez ismeretlen útra. Kólában megkísértettem volt több ízben lappokat fogadni ez utazásra, egyszersmind szolgál és nyelvmesterül, de ez lehetetlen volt: nem akartak messzire eltávozni ház-

helyeiktől. Aztán egy ott megfordult karél ember ajánlkozott ugyan velem menni, a merre s a meddig csak akarom, de az részeges volt. A gőzhajón még egy orosz embert kaptam volna, de minthogy annak jó vagy rossz tulajdonságai ismeretlenek voltak előttem, s azon kívül két vagy három hónapig kellett volna eltartanom csak azért, hogy a gőzöstől a partig evezzen, őt sem akartam fölfogadni, mert azt tudtam, hogy Ponojban nem lesz semmi szükségem reá. E mellett a hajóskapitány szavaira is támaszkodtam, hogy az ő felfogása szerint nem kockáztatok semmit, ha csak magam megyek is, és az egyetlen ok, a miért ez a vállalat nekem kissé kellemetlen volt, az vala, hogy reputatióm a ponojiaknál ez által szenvedhet. De ellenkezőleg történt, sehol sem voltak annyi tisztelettel irántam, mint itt. Mindjárt miután a szállásomba léptem, megjelent a deszjatszki (tizedes, rendőrszolga), hogy parancsaimat fogadja, és másnap reggel, mielőtt fölkeltem volna, a lapp sztarsina, orosz irnokával jött hozzám tiszteletét tenni.

A folyó jobb partján fekvő, két templomú Ponoj falu központja egy nagy községnek, mely az orosz-lapp terület egész keleti részét magában foglalja, t. i. Ponojon kívül 5 lapp telepet is. E község népesedési arányairól a következő adatokat kaptam a kántortól. Ponojban 159 tiszta orosz lakos volt, 23 orosz-lapp (a kiknek vagy atyjok vagy anyjok lapp volt) és 18 lapp. Szosznovkában, az egyetlen állandó lapp faluban, mely a tegerparton fekszik, Szosznovec nevű sziget és világító torony átellenében csak 56 lapp lakos van, a kik úgy élnek mint a ponoji oroszok, kis, szálfaból épített házacskákban, és csak vadászni vagy halászni járnak a régi lakhelyökön a beljebb levő Akkeja-vre (Babinszkoje ozero) partjain. A tumbovszki lappok száma 105, a jokongaiaké 117; Kuroptyovszban 67 lapp él, a kik tulajdonképen összetartoznak a jokongaiakkal, de ősszel és télen külön laknak tőlök. Kamenszokban, a Ponoj felső folyásánál, 20 mérföldnyire Ponoj falujától, két külön helyen 86 lapp lakos van. Tehát a ter-lappok összes száma körülbelül 450 lehet.

A ponojiaknak, mint a lappoknak, fő keresetmódjuk a halászat; hallal kell kernyerőket, ruhájokat, az építésfát és majdnem minden más életszükségletet szerezniök. Mert »ke-

nyér nem terem itt» — p. o. a lappok, kik soha sem látták a rózsot más alakban mint liszté örölve, nem tudják ezt a gabonafajt másképp nevezni, mint csak »kenyeret termő szénának«; — erdőnek nyoma sincs, úgy, hogy a tűzifát 3 mérföldnyi távolságból kell hozatni a faluba és épületfát nem kapni közelebből mint 30 mérföldnyire, a félsziget belsőjében levő erdőből. Barmot sem lehet eltartani, csak kevés juhok és mindössze az egész faluban körülbelül 20 tehenet, mert a folyó partjain levő szénás föld nagyon keveset terem és oly meredek, hogy a takarók csak ügygyel-bajjal s térden állva tudnak kaszálni és gereblyézni. A széna pótlására csak rénzuzmót szerezhetnek, s azt tehát ősszel a tundrákon összetakarítják kis petrenczékbe, melyeket azután télen hazaszállítanak a tehenek, juhok és rénszarvasok etetésére.

Másféle halászáttal mint lazacfogással kevésbé foglalkoznak a ponojiak, mert eddig eleget kaptak ebből a legjobb és legdrágább halfajból: először is nyáron a tengerből, a terparton levő sok jó halászhelyökön, és aztán ősszel a Ponoj folyóból, hová a hal akkor fölmegecni. Szerencsére épen akkor érkeztem oda, mikor a folyóban kezdtek halászni. Sz. Illés nap, azaz augusztus 1-je táján a községtől e célra választott ember egy rekeszt készít a folyón át, két versztnyire a falun fölül, hogy ne mehessen tovább fölfelé a lazacz. Ott hálókat is tartanak, melyeket minden reggel megnéznek és a belé került halakat elosztják minden háznak az adója szerint. Mikor aztán János (Keresztelő J.) fővétele napja, szeptember 10-ike körül a tengeri halászat kevesebbé sikeres lesz és észreveszik, hogy a lazacz mindinkább összegyűl a folyóba, akkor a ponojiak a tengerparttól visszatérnek a faluba és sok lumbovszki, szosznovkai és egy pár kámenszki lapp ember is ide vonul, mert ezeknek is joguk van a folyóban halászni. Mihelyt mindnyájan megérkeztek, elkezdődik a halászat. A folyóparton 100—120 sajka van egymás mellett, minden sajkában egy evező — többnyire nő — és a kormányos. A rekeszre ügyelő ember jelt ad; akkor minden sajka kiszáll a parttól, versenyezve egymással, mert a ki előbb érkezik, az kedve szerint választhat magának halászóhelyet. Oda érve két karót vernek be a folyó fenekébe és azokhoz oda

kötik a hálót, mely azután az egész halászat idején át ott marad, csak hogy minden nap megnézik. Mikor a folyó ekkép majdnem el van zárva hálókka egy pár versztnyire a falu alatt, akkor az ú. n. »pojezdovka« azaz kézhálókka való halászat kezdődik, mely úgy történik, hogy mindig két-két sajka együtt, lassan halad a folyó mentében és a kormányosok egymás közt tartják a hálót; mihelyt érzik, hogy belekerült egy hal, felhúzzák a hálót, a mily gyorsan csak bírják, a halat befogják az egyik salkába, megölik mindjárt, fejére ütve egyet, és a hálót megint beleeresztik a vízbe. Nem sokára az evezés és a víz folyása leviszik a salkapárt egy zuhatagig, mely a falu mellett van; akkor a salkák elválnak egymástól, és mind a kettő, külön evezve, és rúddal eltaszítva magát, visszatörekszik az indulóhelyre, honnan aztán megint együtt kezdenek lemenni, úgy mint azelőtt.

A halfogás után talán a rénszarvas-tenyésztés foglalja el a második helyet a ponoiaknál, habár kevés a számuk: 400, vagy egy más tudósítás szerint csak 300. A tejköket vagy az ebből készített vaját vagy sajtot ezek az oroszok épen oly kevésbé használják, mint a valódi orosz-lappok; a rén csak igás és vágómarhául szolgál nekik. A fejés nem is volna lehetséges, mert az orosz-lapp rének egész nyáron át szabadon élnek a tundrákon, pásztor nélkül. Sz. György nap, május 5-ike körül a réntehenek borjazni kezdenek; a kis, gyenge borjúkért még Sz. Mihály napig, június 21-ikéig egy helyen tartják a nyáját a falu közelében, de akkor eleresztik a tundrákra, és csak ősszel, októberben kezdik megint összekeresni. Természetes, hogy akkor minden rénszarvas már nem kerül vissza. Egy részöket más emberek megölik, vagy megesi a farkas, egy részök másképp elvész vagy megdöglik.

A lappok szarvasai számát, melyről itt közbevetőleg meg akarok emlékezni, általában nehéz kipubatolni. Részint talán szánt-szándékkal eltítkolják a tulajdonosok, attól tartva, hogy valami természetes vagy természetfölötti baj érheti, ha megmondják. Részint az is lehet, hogy a lappok nem tudják pontosan számon tartani szarvasaikat, minthogy nem tudnak sem írni sem olvasni és a szarvasok száma tényleg is nagyon változik. De másfelől különös volna, ha lapp ember, a ki oly

pontosan ismeri a szarvasokat, nemcsak magáéit, hanem máséit is, hogy csak a szarvak alakjáról meg tudja itélni, hogy melyik szarvasnak és ki szarvasának fejéről való a szarv — ha ez a lapp, mondom, legalább megközelítőleg nem tudná nyájának számát. Tehát ha ráveheti az ember, hogy megmondják, azt hiszem, hogy általában lehet benne megbízni, vagy hogy a való szám legalább nem kevesebb a megmondott számnál. A lumbovskiaknak, a kik ebben a tekintetben híresek gazdaságukról, különböző adatok szerint 3000 vagy 4000 szarvasuk van; a jokongaiaknak körülbelül 1000, a kamenszkiaknak 390 és a szosnovkaiaknak 200, tehát csak a ter-lapp területen mindössze 5 vagy 6 ezerig. Ezekhez aztán a félsziget déli partján lakó oroszok és a nyugati orosz-lappok nyájai járulnak, melyeknek számát azonban nem tudhattam meg.

A harmadik s egyszersmind a legnehezebb és legveszélyesebb keresetmód néhány fajta tengeri-kutya fogása vagy helyesebben mondva megölése, mely márczius elején kezdődik s néhány hétig tart. Akkorra sok nép összegyűl az egész keleti lapp földről, sőt a szemiosztrovszki pogosztból is Ponojba és környékére, s onnan aztán hócipővel lemennek a tengerpartra s a jégre, a tengeri zsákmányt keresgetve és buzogánnyal öldösve, a hol találják; mert a tengeri-kutya nem tud sebesen a nyílt vízhez menekülni, mikor egyszer lefeküdt a jégre pihenni és sütkérezni. Tehát gyakran annyit kapnak, a mennyit csak megbírnak ölni és a partra szállítani; ott aztán megnyúzzák és a zsírt kiolvasztják; de sokszor az embernek a nagyon gazdag martalékot oda kell hagyni és magának a partra menekedni, mert a jég nem biztos. Mikor a jeget megrecscsenni hallod, sok esetben már halál fia vagy: a recscsenés abból támadt, hogy megrepedt a jég; ha a repedésen át akarsz ugrani, már egy ölnyi hégag nyílik előtted, mert itt a tenger áramlata nagyon sebes, az ár és apály idején. Szerencsés vagy, ha néhány nap múlva visszatér a parthoz a jég, habár több mérföldnyire is előbbi helyedtől; sok embert mindjárt összezúz a jég, vagy kiviszi a nyílt tengerre s azután se híre se hamva. — Az orlovi világító toronynál, egy pár mérföldnyire Ponojtól északra, néhány évvel ezelőtt történt, hogy két testvér együtt indult a tengeri vadászatra; az egyi-

kök előbb észrevette a veszélyt s testvérének oda kiáltott: »gyere, hadd ott a tengeri kutyákat!« De azonnal ketté vált köztük a jég, egy nagy jégdarab emelkedett fel a vízből és mindjárt visszaesett a szerencsétlen vadászra, úgy hogy az agyveleje kifüccsent.

Október 4-én a rekeszes ember számot adott arról a rekesznél kapott halról, melyet a halkereskedőknek eladott, a nélkül, hogy az egyes házak közt szétosztotta volna; minden sajka számára most csak 5 rubel, 23 kopéka került, s ez nagyon kevés volt, mert például egy pár évvel azelőtt minden sajka 40 font lazacot és 36 rubelt 40 kopékát kapott. És nem csak a rekesznél, hanem az álló és kézi bálókka sem fogtak sokat s így ez évben általában kevésbé sikeres volt a halászat. Azért korábban el is végezték, mint máskor. Az első lumbovski lappok már ugyanazon napon elkezdtek az útra készülni. Az ígás rénszarvasokat, melyekkel ide is jöttek, lebozták a falun felül levő tundráról, a falu felső végén álló lapp kunyhóhoz, melyben több lappesalád lakott a halászat ideje alatt. A szép, kövér állatok néhányja majdnem fehér, a többi sötétebb színű vagy tarka, türelmetlenül tombolva vártak az indulásra. Az emberek szánkáikat kijavították, rákötötték bőrzsákukat és más málhájokat, és két vagy három rénszarvast fogtak minden szán elébe; a többi réneket kötéllel kötötték a szánok után vagy szabadon hagyták, s aztán neki íramodtak a hótlan, köves földön. Majd fölfordult a szán, úgy hogy az ember nyakra före lebukott, majd egy fiatal, hozzá nem szokott rénszarvas, mely hátul volt a szánhoz kötve, az ígások mellé törekedett, úgy hogy egy darabig oldalt haladt a szán, s végre összetörött, úgy hogy meg kellett állni annak kijavítása végett. Én ezt a mulatságos társaságot elkísértem a kikötőhelyig, egy versztnyire a falun fölül, honnan aztán átszállították a réneket. Ekkép a lumbovskiak lassankint mindenöket átszállították a folyó balpartjára s főlhordták a magas fensikra, hogy ezen az úton visszatérjenek nyári falujokba a Jeges tenger partjára. A következő napokon el is tűntek mindnyájan a faluból: a lumbovskiak rénszarvasaikkal északnyugatra vonultak el, a szosznovkai lappok pedig sajkákkal mentek le a Ponoj torolatáig s onnan néhány nappal később, mikor alkalmas idő

lett, haza vitorláztak. Habár az indulás órája után már régóta kívánczoktak, mert a falusi élet és a nehéz bezárt levegő ott lenni a ponoji völgyben egyáltalában nem tetszik a lappoknak, úgy hiszem sokaknak nagyon is keservesen esett az elválás a bő pálinkaforrásoktól, a milyenek nem fakadhatnak a tundrákon, sem a szegény pogosztokban; az öregek ittasan előre-hátra járkáltak a faluban és sokáig nem tudtak véglegesen elbúcsúzni, az asszonyok sirva-ríva szidták őket.

Különben már nincs sok elbeszélni valóm Ponojról, mert a hátra levő időt nagyobb részt csak szobámban töltöttem lapp tanítómmal. Ez gyenge és beteges, a testi munkára lusta és inni szerető lumbovski lapp ember volt, a kit közönségesen gúnynévvel völegénynek neveztek; ő ifjabb korában a sztánovojnál, azaz a rendőrtisztnél szolgált és vele utazott, később Ponojba telepedett le és elvett egy orosz nőt, úgy hogy még jobban megtanulta az orosz nyelvet, mint a lappok általában. Tehát a rossz oldalaival nem törődve, meglehetősen megelégedhettem vele, mert az ő segélyével rövid idő alatt följegyeztem a ter-lapp szókinészt és nem sokáig kutattam a nyelvtani viszonyokat, hát már maga kezdte hajtogatni és ejtegetni a szavakat, ha én csak megindítottam a dolgot. A korcsma rosszabb hatásait meg akkép kerültem ki, hogy a felesége gyámsága alá tettem a völegényt: a szegény nő kérésére neki fizettem a napbért, s így a pénz is a férj is szépen otthon maradtak.

»Megérkeztek a lappok!« ez a víg kiáltás október 26-ikán délután hatott fülembe. Kísiettem mindjárt, hogy meggyőződjem ez öröndetes hírről, föltekintettem a látóhatárra a folyó más partjára és csakugyan embereket és rénszarvasokat vehettem észre az ott fenn levő keresztnél. A lappok meghozták azokat a ponoji rénszarvasokat, melyeket esetleg megtaláltak a tundrán, mikor a magokéit keresték. Most új élet, új elevenség kezdődött a faluban. A lappok nem csak egy fél rubelt kaptak minden meghozott rénszarvasért, hanem különben is mint jó vendégeket fogadták és megvendégelték őket, s e szívességet megint mészárosi ügyességökkel fizették vissza gazdáiknak. A következő napokon sok szarvas rogyott le vérében a havas földre és majdnem minden házban

főztek és ettek friss húst, mely után már régóta kívánczoktak. És mivel a vágó szarvasokon kívül több igás is megérkezett és annyi hó esett, hogy legalább tűrhető szánút volt, most sok házból elindultak a tundrákra a többi rént fölkeresni. Ez emberekkel együtt indult a jamscsik, azaz a póstarének tartója is, és azt biztam meg, hogy nekem is szerezzen réneket körülbelül november 10-ikére, azon reményben, hogy akkorra már befognak fagyni a folyók és tavak, úgy hogy majd útnak eredhetek haza felé. November 7-ikén reggel befagyott a Ponoj folyó, úgy hogy még azon nap átmehettek gyalog a jégen. Tehát mikor réneim végre 13-ikán megérkeztek és készen voltam minden dologgal, mindjárt átvittem saját *pulkámat*, azaz fedezett szánomat, melyet Ponojban csináltattam magamnak, a folyó másik partjára, honnan kötelekkel emelték föl a magas fősíkra; és másnap reggel, miután a réneket és málhámat is oda vitték, végre magam is fölkúsztam, elbucsúszván Ponojtól és szíves lakóitól.

Negyedfél hónapot töltöttem volt az északi Jeges tenger erdőtlen partjain, előbb Kólában s aztán Ponojban, a kólai félsziget keleti részén — éltem olyan természetben, mely vadonszép és nagyszerű ugyan, de kivált silány növényzete miatt kimondhatatlan pusztaság és kihalt, és olyan emberek, azaz oroszok közt, a kiknek szokásai és nyelve nem nagyon érdekelhettek. Végre az orosz-lapp nyelvnek jó theoretikus ismeretével ellátva, és a ter-lappoknak egy nagy részét az igazi házi életükön kívül megismervén, t. i. Ponojban, hol halászni voltak ősszel, bele akartam hatni a lapp földnek és egyszersmind a lappok életének közepébe. Azon út, melyet hazautazásomra választottam és melyen, a mennyire tudom, még egy kutató sem utazott előbb, a Ponoj folyó és a Jeges tenger közt megy egyik lapp faluból a másikba és csak a nagy Imandra tó partján ér össze az országúttal, mely Kólából Kantalahtiiba megy. — Kérem a tisztelt hallgatókat, kísérjenek el erre az útra.

Ott fenn a tundrán már minden rendben van és a sok rénszarvas tombolva vár az elindulás jelére. Én csak 4 szarvast rendeltem ugyan, kettőt a pulka elé valót és kettőt a málhásszán számára, de a kocsis maga egy párral vagy hárommal hajt, külön szánkáján ülve, melynek oldalához van-

nak kötve az én szarvasaim kötőféköknél fogva; a kocsis segédjének, a ki szintűgy a málhásszánnak viseli gondját, épen annyi szarvasra van szüksége, és ezeken kívül néhány tartalékszarvas van hátul kötve mind a pulkához mind a málhásszánhoz. Mert hosszú az út az első állomásig azaz Lumbovskzig: a mint számítják 9 mérföld. De hol van az út? Észak-nyugat felé, hová mennünk kell, nem látni egyebet mint a kopár fensíkot; ha volt is szánymond abban a vékony hóban, mely a földet fedezi, azt már majdnem egészen eltakarta a hófergeteg, melyet itt nem akadályoz sem erdő sem hegy, hanem szabadon zúg az erdőhatártól a Jeges tengerig és vissza. De nincs is szükségünk az útra, mert a kocsis biztos vezető, a ki sötétben is, hózivatban is egyenesen előre megy, csak kis görbeségeit a földnek és egyes köveket tartva ismertető jelekül. Tehát bátran belebujtam és lefeküdtem a pulkába, melynek vászon borítékját az oldalon annyira föl lehetett nyitni, hogy az ember ügygyel bajjal belefért. A kocsis keresztet vetett, felugrott a szánkára, hosszú hajtóbottal egyet-egyet ütött saját szarvasai és a pulka elé fogott szarvasok hátára, s így nagy sebességgel neki indultunk az útnak. A kocsis már az előbbi napon azt mondta, hogy olyan rossz szánúton, a milyen akkor volt még, nem lehet egy nap alatt Lumbovskzig eljutni, hanem a tundrán kell háltni; azért csak későbbben, majdnem délben indultunk Ponojból; és miután napnyugtáig mentünk és néhány óráig sötétben is, meg is álltunk egy jó rénzuzmós helyen, a szarvasokat kifogták és hosszú kötelekkel odakötötték a szánokhoz vagy valami nagyobb köhöz, hogy ne mehessenek el messzire; pulkám borítékját szorosan lekötötték, hogy éjjel bele ne hajtson a szél, egyik kocsis a hóba, a másik a szánra feküdt le, és nem sokára mély csend uralkodott körülém.

Másnap reggel, miután oly jól aludtam az egész éjjelen át, mint a meleg szobában, arra ébredtem föl, hogy valami élő lény futkosott ide s tova szánom mellett és megszólításomra emberi feleletet kapván, börtönömet megnyitattam, hogy körül tekinthessek és friss levegőt kapjak; akkor észrevettem, hogy az öregebb kocsis mindazon mozgásokat megteszi, a melyekkel az ember megszokta magát melegíteni; az öreg restelt volt börtönkarát magával vinni, s azért az éjjel belo-

pódozott bundájába a hideg. — Hamar fenn volt a másik ember is, a szarvasokat befogták s mentünk tovább. Nap virradtakor elértünk egy egész tábor ponoi embert, a kik ott háltak s épen készen voltak elindulni ugyanabban az irányban, a merre mi mentünk. Mert ilyenkor tél elején nagyon élénk a közlekedés a faluk közt: mikor a lappok összegyűjtik a rénszarvasokat a tundrákon, nem nézik, hogy kiéi, nem válogatják ki a magokéit; hanem minden ember minden szarvast, a melyre rátalál, saját faluja nyájába kerget, s ott aztán a többivel együtt őrzik, míg nem eljönnek értök a gazdáik. Azért a lumbovszkiak és a jokongaiak gyakran járnak egymás nyájai közt, és a ponoiak mind a kettőben, hogy saját szarvasaikat kiválasztsák és haza vigyék; s azért az említett ponoiak is elutaztak Lumbovszkba és néhányan Jokongába is elkerestek engem, 17 mérföldnyire hazulról. — Még világos nappal volt, mikor a kis *Csuvi* v. *Csuvdgaj* folyón mentünk át, melynek balpartján a lumbovszkiak őszi faluja van, és azonnal maga a falu is eltűnt, azaz körülbelül húsz alacsony tőzeggyűnyhő kis tárházaikkal és egy új divatu, fából épült üvegablaku »tupa«, mely palotának látszott, környékéhez képest. Minthogy annak gazdája ismerősöm volt, hozzá hajtatam, hogy oda szálljunk be. Pitvara nem volt a háznak, hanem kívülről egyenesen bejutott az ember. Az ajtótól balra a szögletben nyílt tűzhely volt, s ott vígan lobogott a tűz. Az egész jobb része a padlónak be volt takarva rénbőrökkel és más ágybelivel, a melyen egy beteg színű ember feküdt — a mint később hallottam, ez a ház bérese volt, a kinek elbeszélése szerint másnap több mesét és találós mesét följegyeztem. — Különben a ház padlója tele volt guggoló lapp asszonyokkal: a hátolsó balszögletben az egyik ponoi kereskedőnek nőtestvére ült ládái és szekrényei közt, mint trónusán egy királyné, s kalmárkodott amazokkal. Ezért s azon okból is, hogy nem volt otthon a gazda, nem akartam ott maradni, hanem hamar visszafordultam és egy más házba mentem. Ez már a valódi régi lapp lakások (orosz-lappul *kisette*) egyike volt, melyeknek építésmódja talán érdekelni fogja tisztelt hallgatóimat. Négy négyzetölnyi térről a tőzeg el van véve és egy kevés föld is föl van ásva; ebbe a sekély verembe egy ala-

csony fakáva van építve, s annak négy szögletéből négy gerendafa emelkedik föl mintegy 45 fokú hajlással befelé, úgy hogy kettő-kettő összeér, majdnem a verem közepe fölött. A két gerendapár egyesülése pontjai közt egy $1\frac{1}{2}$ —2 rőfnyi hosszú keresztfa van, melynek mindkét végét azonkívül egy-egy tetőirányos oszlopfa tartja. Az oszlopok közt a földön, a ház hely közepén a tűzhely van, mely néhány, agyaggal összeragasztott lapos kőből áll, s a fölött az említett keresztfától egy vas láncz függ le, melyen egy vagy több katlant lehet fölakasztani a tűz fölé. De térjünk vissza magához az épülethez. A gerendák aztán deszkákkal vagy csak hasított szálfákkal és ezek megint tőzeggel vannak fedve, csak hogy fenn a ház tetején, a keresztfa mindkét oldalán egy félrőfnyi széles füstlyuk marad, mely mindig, éjjel is, nyitva van, úgy hogy reggel majduem épen oly hideg van a házban, mint ott kint. Az egyik főfalban egy magas küszöbön egy rőfnyi széles és nonsokkal magasabb ajtónyílás van s hozzá való deszkajátó vagy csak egy ócska rénbőrből kiszabott függöny; s ez ajtó előtt rendesen még egy piezi kis pitvar van, ugyanolyan ajtócskával. Az ajtófal átellenében való falban most a ter-lappoknál semmi nyílás sincs, s így melegebb marad a ház; de húsz évvel ezelőtt ott a *senti* hátulsó ajtó volt, mely a szemiosztrovszkiaknál megtalálható még mai nap is; ez ajtón a vadászok jártak ki és be, és a friss, főzni való húst hozták be, de a nőknek nem volt szabad azt használni, mert ezek tisztátalanok, a lappok véleménye szerint. E régi építésmód és babonáshit maradványául egy sajátságos kifejezés tartotta fenn magát: a ter-lappoknál *varrlips šanti* azaz egy véres hátulsó ajtó született, melylyel azt adják tudtúl, hogy egy fugyermek született, egy jövődő vadász és véres zsákmányok hazahozója.

Egy ilyen házba kellett tehát bemennem, a mi nem volt éppen könnyű. Alig tudtam annyira lehajolni és összehúzódní, hogy belefértem az ajtón; de ha azt gondoltam volna, hogy most már fölállhatok és lelőphetek a házföldre, nagyon tévedtem volna: az ajtó és az első oszlop köze majdnem a küszöb magasságáig tele volt tűzifával, görbe gyalogfenyű darabokkal, és közvetlenül, lehajtott fejem fölött az alacsony házfödél volt. Most már világos lett előttem, hogy egy külön

tőigét (*soañña*-) miért fejtett ki a lapp nyelv a bemenés nevét. Tehát nem is esoda, hogy ez az első bemenetem nem egészen jól sikerült. Miután térdem másztam néhány lépésnyire a farakáson, fölálltam; de azonnal egy fejem fölött való póznát érintett a fejem, úgy hogy a pózna és az arra teregetett ruhák leestek — éppen a házi asszony és szópó kisdede közé. — Azon tekintet és felkiáltás, mely erre az ügyetlenségemre fogadott, bizonyára nem jelentett annyit mint »Isten hozta!« Mégis előre mentem az oszlopig s arra támaszkodva egyenesedtem föl és jobbra mentem a tűzhelytől, miután hallottam, hogy az öregebbik testvér, a kivel Ponojban megismerkedtem, ott lakik. Csakugyan az ő felesége volt az, a kit így megboszántottam és megijesztettem; mikor azonban látta, hogy gyermekének semmi baja nem lett, apródonkint lecsendesedett és a házi asszonyi kötelességeket kezdte teljesíteni. Leülhettem a hátulsó szögletbe a házföldre, vagy helyesebben mondva a nyírfarözsére, melylyel az egész föld be van takarva, levettem felső ruhámat és a meunyre lehetett elkezdtem otthonosodni, mert néhány napig itt akartam maradni.

A férfiak nincsenek itthon, hanem egész nap a nyájjal foglalkoznak néhány versztnyire a falutól. Tehát rájok várakozva följegyzek néhány adatot a lumbovszkiak életéről, részint az asszonyok elbeszélése, részint ezelőtt nyert tudomások szerint. Nyáron a Jeges-tenger partján a Lumbovka (l. *Limpes*) folyó torkolatánál laknak, hol tengeri halat, főleg félszegűsöt fognak és abból élnek; aztán ősszel, miután a ponoji lazaczhalászatban vettek részt, visszatérnek a nyári faluba, s ott maradnak a nők és gyermekek, míg az emberek a rénszarvasokat össze gyűjtik s az őszi faluhoz terelik a nyáját. Onnan hó estével mennek cselédöket és jószágukat elhozni s vagy átviszik egyenesen a téli pogosztba, 1—1½ mérföldnyire az őszi falutól délnyugatfelé, vagy mindnyájan ott maradnak egy ideig az őszi faluban. Ez a falu a nyílt tundra és az erdő közé esik, hol sok zuzmó és legalább annyi bokor és cserje van, hogy tűzifát lehet szerezni. Itt őrzik a réneket majdnem karácsonig vagy míg sok hó esik; akkor mindenestül a téli pogosztba költöznek át, az erdő ölébe, hol jobb lakásaik, azaz »tupáik« vannak a legtöbbeknek, hol elég jó tűzifa van és

minden tekintetben kényelmesebb és kellemesebb az élet; nem is kell fáradozni a rénszarvasokkal, mert a mély hó akadályozza kóborlásukat és eltávozásukat.

Alkonyatkor haza kezdettek jönni az emberek, s akkor az én gazdám is hazaérkezett öcsésével, friss húst hozva magával. Most kellett t. i. az ebédet főzni; mert a lappoknál az étel készítése és elosztása a házi gazda dolga; a nők kötelessége csak a katlanokat tisztán tartani, vizet hozni, fát vágni és behordani. Az ilyen lapp ebéd nagyon táplálékony és jó ízű, ha csak néhány kissé kellemetlen mellékes dologra nem néz az ember. — Mikor megfőtt a hús, kimeri a gazda a zsíros erős levest egy fatálba s azon kívül kiszedi a legzsírosabb húsdarabokat a katlanból, összevágja kezében s beleteszi a levesbe, hová fűszerül még sőt is hint, mert takarékoságból só nélkül főzik a húst. Asztalúl vagy egy deszka tábla vagy egy négyszögletű nyírfahéjdarabokból és rénbőrből összevarrott abrosz szolgál, melyet leterítenek a földre s erre ráteszik a levesestálat. Ha a ház kissé jómódú, minden evőnek egy darab kenyeret is adnak, habár ez még nem éppen elkerülhetetlen szükséges dolog a lapp gazdaságban. A lumbovszkiak és jokongiaiak nyári falujában mégis néhány ú. n. *parht*, azaz sütőkemenczével való ház van már, hol közönséges savanyított rozskenyeret sütnek télre, azon lisztből, melyet az előtők eljárási hajókból vesznek. De ha ilyen kenyér nincs, akkor a háziasszony néhány percz alatt tésztát csinál lisztből, vízből és sóból, kikerekíti lepénynyé és ráteszi a tűzhelyet környező lapos kövek egyikére, hol hamar megsül. — Mikor eleget ettek a levesből, előkerül a »karre«, azaz kissé homorított négyszögletű deszka, a melyre a húst teszik rá, s onnan mindenki késsével vagy ujjával kiveszi a húsdarabokat és bemártja a kis csomó sóba, melyet minden evő elé tett a gazda a karre szélére vagy az asztalfélére. Ha kedves vendég vagy, még csemegét is kapsz rá: mögötted való szögletből, hol mindenféle kincs van eltéve, úgy mint theacsészék, czukorszelencze, varróeszköz, néhány csontot keres föl a gazda, mely legjobban a kutyáknak valónak látszik, fölhasítja fejszével mind a két végén, elosztja a vendégeknek s azt mondja: *por' attime* (egyél velőt)! A velő azonban úgy mint a többi nyálánkság is: a

rénnyelv és a csupa faggyúval töltött hurka, oly zsíros, hogy csak apródonként és sok sóval s kenyérrel szokja meg az ember.

Ebéd után alusznak, vagy beszélgetnek vagy más házakat látogatnak; a lappok nagyon vig emberek, kik szerfölött szeretik a társaságot és a társalgást, és csekély dolgokon is fölkacagnak, úgy hogy fehér fogaik villognak szüntelen. Későbbben theát isznak — a lappok többnyire valami mentaféle növényt használnak theának — és hozzá legalább így tél kezdetén, míg még nem fogytak el a szeszes italok, puncsot csinálnak rumból, sőt francia pálinkából, vagy pedig »száraz« pálinkával élnek. Vacsorára megint húst, vagy halat főznek, s azt elvégezvén, éjjelre kezdenek készülni: a tárházból rénbőröket és bőrtakarókat hoznak be, a bőroket kiterítik a rözsére, a tüzet eloltják, levetkőznek és lefeksznek a bőrtakarók alá, úgy hogy mindenkinek a lába a tűzhely felé van és feje a falhoz támaszkodik vagy egy szögletben rejtezik. Nem sokára sötétség és mély csend uralkodik körülöttem: nem látni mást mint a füstlyukon át egy részét a csillagos égnak, s nem hallani egyebet, mint az alvók csendes lélegzetét.

Másnap reggel, mikor fölébredsz, talán fejed mögött egy kis hórákást veszel észre, melyet éjjel behajtott a szél a házban mint oda kinn. De nem sokára fölkelnek az alvók, vidor tűz lobog fel a tűzhelyen, ráteszik a theára való vizet, miután azt megitták, reggeliznek és aztán készen vannak az emberek a nyáj után látni.

Oda akkor nem kísértem őket — csak az alkonyatban tettem egy kis kirándulást oda — hanem nyelvmutatványok följegyzésére használtam a rövid napot.

Piejve li (nap van), kiáltotta harmadik nap reggel vidám új kocsisom, egy lumbovski lapp ember, beletekintve a szállásomba, hol már fenn voltunk mindnyáján. Habár még egészen sötét volt, a lapp figyelmes szeme már észrevette az első hajnalpírt a látóhatáron; tehát csak be kell fogni a szarvasokat és az útra kell indulni, mert az első állomás, Jokonga, 8 mérföldnyire van, s ezt Jefimko, a kocsis, egy nap alatt meg akarja tenni. A vidék olyan mint a Ponoj és Lumbovsk kö-

zötti, de most már több hó van és mind inkább havazik, úgy hogy jó szánút lesz. Egy pár izben megálltunk egy negyed órára a szarvasok cserélése és etetése végett, aztán megint előre vágattunk, mignem 3 órakor, 7 órányi menés után a Koajvam-patakra s annak jegéről egy sík helyre érkeztünk, hol 12 lapp gunyhó állott, azaz a jokongaiak őszi faluja.

Miután szállást kaptam, kimentem a falut megnézni s most a negyedik fajta lakást láttam, melyet a lappok használnak, t. i. egy sátor; itt a legszegényebb lapp ember lakott nagy családjával, mert e helyen nem volt neki *kiste*-je; különben csak utazásokon, költözködéseken és vadászaton használják a sátorokat.

Jokongában először láttam egy nevezetes példáját annak a nagy idegességnek, melyről a lappok híresek. Egy nap a tárház előtt álltam, mert leginkább ott dolgoztam, hogy a lakóházbeli zajt, füstöt és szorosságot kikerüljem; gazdám a tárház födelén egy darab birkahúst keresgetett számomra a sok rénhús közt, mely oda volt fölrakva, hogy ment legyen a kutyáktól és vadállatoktól. Akkor egyszerre egy fiatal ember szalad felém, és utána egy öreg asszony, szemlátomást magánkívül a dühtől. Mikor közel jött hozzám, fölvetett egy darab húst, mely leesett volt a földről, azt rám hajította s azután tovább futott ellensége után, fadarabokat kapva föl a földről s azokat hajigálva a suhanczra, míg végre eltűntek a házak mögé. Az öreg a tárház födelén tele szájjal kacagott, és szint-úgy a többi falusiak, a kik nézték ezt a versenyt. — Ez mindennapi történet volt: az asszony ijedős volt s a legény tréfából megijesztette, s ez attól annyira feldühödött, hogy nem is tudta, mit csinál, hanem engem is megtámadt, habár egészen ártatlan voltam. Ez a gyenge idegesség nem mindenkéül fordul elő, hanem olyan személyeknél, kik testileg és szellemileg sokat szenvedtek a világban, vagy valaha nagyon megijedtek, kivált öreg asszonyoknál, de fiatalabb nőknél és férfiaknál is.

Mivel több napig maradtam Jokongában, egy fél napot arra áldoztam föl, hogy a nyáját nézzem meg, mely akkor rendkívül nagy volt, mert egy nagy része a lumbovski és ponoji szarvasoknak ott volt még. Miután gazdámól vezettetve

egy fél óráig mentem, ugatást hallottam egy oldalról és oda mutatva kérdeztem: »Bizonyára onnan felől, amaz erdő mögül hajtják a nyáját.« — »Bizonyára«, felelt a gazda kissé gúnyosan, de azonnal én is észrevettem, hogy azaz erdő előre halad, nagyon sebesen mi felénk: ez volt a nyáj. De épen mikor annak nagyságán és pompáságán csodálkoztam, láttam egy ugyanoly sereget másfelől jönni: ezek t. i. a nyáj részei voltak, melyek az éjjel és reggel különváltak egymástól, de most összehajtották őket éjjelre. Úgy rohantak egymás ellen mint két ellenséges hadnép és majdnem körülünk egyesültek. Szép volt nézni e friss, gyors állatokat, külön nagyságukat és színöket: a közönséges szürkebarna szarvasok közt hófehéreket, fehér- és szürke-tarkákat, és sötét-szürkéket lehetett látni. Az emberek kiabálása és az ebek ugatása még jobban elevenítette ezen jelenetet. A kis, sárga kutyák, melyek különben, mikor nincs szükség rájuk, csendesen fekszenek a szánokon, gazdáik mögött, most nagyon élénken forogtak a nyáj szélén, élesen ugatva s a nyájba visszakergetve a rénszarvast, mely hátra akart maradni vagy az oldalra elszökni. Mikor a rendelt éjjeli helyre, azaz egy alacsony magaslatra érkezett a nyáj, s ott lassankint le kezdett telepedni, akkor már kiki külön dolgát vihette véghez jobban, mint addig. A más falubeliek saját szarvasaikat fogdosták, hogy haza vigyék, a jokongaiak pedig azokat válogatták ki, melyeket le akartak vágni, vagy betanítani, vagy a faluhoz vinni, hogy igában használják. Sokszor meg-megdurran a kovás lakatú puska is, melyet a lapp ember mindig szánján visz magával; akkor elkerülhetetlenül leesik a földre valami elvadult szarvas, mely nem ereszti az embert oly közel, hogy a pányvával meg lehetne fogni, vagy egy egészen vad rénbika, mely a párzásokor belekerült a nyájba.

November 20-án gazdám maga vitt a kuroptyovszkiak téli falujába, s onnan 22-én tovább indulva s oldalt hagyva a kamenszkiak lakhelyeit, melyek délre esnek Kuroptyovszkából, két nap alatt kimentem a ter-lappok területéből és a szemiosztrovszkiak téli falujába érkeztem meg. Ezek is úgy költözködnek mint a ter-lappok: nyáron a Jeges tenger partján élnek s mérföldnyire délkeletre a Szemiosztrovszk nevű halászo

helytől, a kis Arsz-jok torkolatánál, s azért falujokat lappul Arsz-jok sijtnak, oroszul Varzinszkij pogosztanak is nevezik. Ősszel felhúzódnak a tundrákra, hol szanaszét vannak gunyhóik, s a tél kezdetén még tovább mennek délre a téli pogosztba, mely a nagy Jokonga folyó felső folyásánál fekszik 10 v. több mérföldnyire a tengerparttól.

A ter-lappok majdnem mindig, mikor a régi lapp hitről, babonás szokásokról és áldozatokról tudakozódtam, a szemiosztrovszkiakhoz utasítottak, mint a legestobább, legnyomorultabb és egyszersmind legeredetibb lappokhoz. Tehát nagyon kívántam volt velök megismerkedni, és mindjárt, miután rendbe hoztam magamat szállásomban és egy nagy kíváncsi társaság gyűlt össze körülöm, ezen dolgokra fordítottam a beszédet, kérdezve, hogy igaz-e, a mit a ter-lappok beszéltek. Akkor azonban csak kikerülő válaszokat kaptam, vagy egyenesen azt mondták, hogy nem szükséges ilyen dolgokat kutatni; de három nap velök élve annyi bizalmukat meg tudtam magamnak szerezni, hogy, a mint hiszem, jóformán teljesen, tökéletesen megvallották nekem hitöket, elbeszéltek s részben megmutatták annak szertartásait. E nyilatkozások szerint, melyek mellett természetesen a másutt kapott adatokat is tekintetbe vettem, az orosz lappok sajátságos, vegyült keresztyén-pogány hitvallása a következő.

Az istenek száma 16, tudniillik:

1. *Šant-ruhtnas*, »ugyan az mint Krisztus«. Ez Isten, kétségtelenül egyazonos a tveri karélek *šündü-ruhtinaš*-ával, (szó szerint »születés herczeg«) mely Máté evangélioma karjalai fordításában gyakran fordul elő, mint egy mellékneve Jézusnak.

2. *Šant-meatmas*, »a ruhtnas fítestvére«.

3. *Šant-ajk*, »az ő anyja, az Isten anyja, szűz Mária«. A név bizonyára szülés-anyát jelent, mert a második részét *ajk*, mely a többi istennők nevében is található, nem tudom jobban megfejtetni mint az olonecki és karéli sirató énekekben használt *ajgoja* szóból; ez anyát, azaz létrehozót jelent, úgy mint *ajjoma* létrehozottat vagy gyermeket; mind a két szó egy elavult igéből *ajjo* »létrehozni« származik.

4. *Sied-vun*, »a ruhtnasnak nagybátyja«. Valószínű

azonban, hogy ez a lappoktól kapott értelmezés hibás, mert *van* különben napát jelent s tehát *Sied-van* Sied, Sejda (Hiite-) napája volna.

5. *Mintš*, »egy férfi-isten.« Valami jokongai mesében *Mientuš* fordul elő; ez olyan lény, mely majd mint rénbika jelen meg, majd a rénbört levetvén, emberré válik, és egy vén házaspár legfiatalabb leányát veszi el, úgy mint a holló és a tengeri kutya az idősebbeket veszik nőül.

6. *Meantš-ajk*, »az előbbinek az anyja«.

7. *Tirmes*, a mennydörgés istene, mennydörgés; ezt még mind az orosz-lappok ismerik, valamint a nyugatiak is és kétségkívül örökre meg fog maradni nyelvökben, kivált ebben a mondatban *Tirmes čārka* zeng az ég, úgy mint az égi isten finn neve »*ukkonen*« is megmaradt a finn nyelvben, habár elenyészett az eredeti mythikus jelentése, és most csak a mennydörgést jelenti.

8. *Rāz-ajk*, egy istennő. Szó szerint ez széna-anyja, fűnek létrehozója volna; és jóllehet a fűnek vagy szénának, a mint tudva van, nincs fontos szerepe a rén-tenyésztésben, mégis ennek az istennőnek, úgy látszik, valami hatalma van a rénszarvasok fölött. Ezt egy történetből következtetem, melyet a szemiosztrovszkiaknál láttam. Egy ember öcsésétől egy rénszarvast kapott ajándékkul; akkor a bátyja az öcsését keresztbe csókolta, a mint az oroszoknál szokás, és lábaihoz borult, azután megcsókolta a rénszarvast is, és annak lábaihoz veté magát s a lábát is megcsókolta; azután fölkel és az egész szertartást ismételte. Kérdésemre, hogy mit jelent ez, azt válaszolták, hogy a *Rāz-ajk* tiszteletére történt.

9. *Uoñkes*, egy férfinemű isten, és 10. *Uoñkes-ajk*, az ő anyja.

11. *Tavā*, egy jokongai lapp így ejtette ki: *Tavaj* s azt mondta, hogy a halászat és vadászat ez Istennek hatalma alá tartozik. Ez vagy a finnek erdei istenének *Topionak* felelhet meg vagy valószínűbben csak a Szent István nevének egy változása, mely tökéletesen egy finn *Tahvo* alaknak felel meg.

12. *Tavā-ajk*, az előbbinek az anyja.

13. *Kārva*, vagy *Sāla-Gārva*, a *Šant-ruhtnas* írnoka vagy segédje, és 14. *Sāla-Āmpordok* testvérek. Az utóbbiról

semmi közelebbi magyarázatot nem kaptam; az előbbi pedig a ter-lappoknál is ismeretes *Kārva* név alatt, s úgy látszik, hogy hajdan a leghatalmasabb istenek egyike volt, mert a lappok egész régi pogány hite az ő neve szerint *karveja vérának* vagy néha *karveja vérának* neveztetik oroszul. Tehát keresztyén szempontból ő a leggonoszabb gonosz lelkek egyike, s azért mai nap káromkodásnak használják a nevét, p. o. *aj ton Kārva*, *ton* jaj te ördög, te! A *sāla* szónak nincs jelentése a mostani orosz-lapp nyelvben; de talán ez is a finn vagy karél nyelvből vette eredetét s akkor *Sāla-Gārva* csak szabályos lapp alakja volna egy finn »*Salon Kauro*«-nak azaz »a nagy-erdei Gábornak«, mely névvel talán valaha egy erdei szellemet vagy a medvét nevezhették.

15. *Raz-sijt* és 16. *Koamtka*, két öreg isten, kit *sijt*-nek vagy *sijt kales*-nak is neveznek; ezek néha fehér ruhában jelenkeznek az embernek, s tőlök kivált a halászat, de egyszersmind az emberek egészsége is függ; egyszer a csatában jelentek meg a vezérnek és segítették az ellenség ellen. — Azon jokongai lapp, ki Ponojban e dolgokról elbeszélte nekem, a mit tudott, csak egy *Sijt kales*-t ismert de ez szerinte a fő isten, maga az Úr volt s alatta aztán három »apostol«-féle lény volt: *Tavaj*, *Tirmes* és *Kārva*. Ez a *Sijt* vagy *Sijt kales* természetesen ugyan az mint a nyugati lappoknál a *Sejda*, *Sejta*, a mit a következő dolog is bizonyít. Sok helyen a ter-lapp földön az utak mellett és a kikötőknél $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ rőfnyi magas körakások vannak, vagy egyenkint vagy 3—5 együtt; nevezetők *tappe* vagy *Sijt-tappe*, oroszul *guri* vagy *siduška* s jelentésök állítólag az, hogy »valami gonosz szellem ott lakott« — gonosz természetesen a mostani keresztyén ter-lappok felfogása szerint. Még most is ezekhez szoktak *Sijt-kales*-nak áldozatul hozni ezüstöt, réz-gombokat, kenyeret sóval stb.; és húsz évvel ezelőtt, mikor a rénszarvas-áldozatok dívtak a ter-lappoknál, azok is ilyen körakásoknál történtek. — A névről ítélve *Raz-sijt* a fűnek valami őrszellemé volna, és *Koamtka*, a mint későbbben fejtegetem, a varázsdob szelme lehet.

Más szellemi lények, kikről kivált a ter-lappok sokat beszéltek, az ú. n. »élők«; ezek külön hatáskörük szerint há-

rom neműek: *kíode-jielle* (ház élő) *čā,ze-jielle* (vízi élő) és *vā,ze-jielle* (erdei élő). Minden háznak úgy látszik egy-egy házi szelleme van, s habár nem hallottam, hogy valami rosszat csináltak volna, úgy fél ezektől a lapp ember, hogy világért sem merne egyedül alunni a házban. A vízi szellemek a tavakban és folyókban élnek, oda magokhoz húznak embereket, tehát valóban veszedelmesek. E mellett, úgy látszik, jövedölni is tudnak, legalább mint a balsors megjelentői, ha ezt egy példából következtethetjük. Egy asszony egyszer lement a tóparthoz vizet hozni; akkor a vízi szellem kiemelkedik a vízből. A nő kérdi, hogy »jóra-e vagy rosszra?« — »Rosszra, rosszra,« felelt a szellem. — »Micsoda rosszat tudsz?« — »Azt, hogy meghal fiad nem sokára.« — És három nap múlva meghalt a fiú.

Ezekon kívül a ter-lapp mesékben olyan lények is fordulnak elő, melyeket nem szellemeknek tekintenek, de mégis nagyon különböznek a közönséges emberektől. Ezek a lények, melyeknek még az a közös tulajdonságuk van, hogy a mult-hoz tartoznak, hogy már régen eltűntek a világból, három fajtából valók: *Āc*, *Talla* és *Čutte*.

Āc (töve *accige*) ugyan az, mint a finnmarki lappok *Haccečan*-ja s nőnemű, gonosz lényeket jelent, kik kisebbek voltak az embereknél. Keresetők a halászat volt, s azért halas tavak partjain laktak; rénszarvasaik nem voltak, s nem jártak magok a tengerparton nyaranta. Legalább négyen voltak: egy anya s három leánya, de férfi egy sem volt köztök s azért másoktól loptak magoknak fiakat. Vagy ha az erdőn rátaláltak egy emberre, mindnyájan nyakába borultak neki, s parancsolták, hogy vigye őket a házukhoz; ha nem engedelmeskedett, akkor a vérét mind kiszítták. A fősvénység és irigység főtulajdonságaik voltak, s azért egy irigy embert még most is így szidalmaznak a lappok: *pisse Āccige siellem ton!* azaz: A'c-hozta ördög te! Végre pókokká varázsoltattak, s így örökre legyekkel és más rovarokkal olthatják vérszomjokat.

Talla alakjára is jelentésére is a finnmarki lappok *Stallo*-jának és a svéd lappok *Stalu*-jának felel meg; óriás volt és nagyon gazdag s erős, de egyszersmind ostoba is, úgy hogy egy kis ravasz ember meggyőzi. Egy közönséges hasonlítás a ter-

lappoknál ez: olyan nagy ember mint a Talla. A kildini és notozeroi lappoknál is megmaradt ez a szó *tall* és kisebbítő alakban *talleš*, de ott már nem egy mesés, emberféle lényt, hanem a medvét jelenti, és nem csak mint melléknév (az erős, a nagy) dívik, hanem egészen kiszorította a medve általános lapp nevét *guofča*, *kuopča*, ter-lapp *kēmč*=finn *kontio*.

A *čutte*'k is nagyok voltak és ha lehet még ostobábbak a Tállánál; csak az a különbség volt, hogy ez mindig egyedül fordul elő, amazok pedig sokan vannak együtt, mikor például zablisztet egy folyó patakba kevernek, vagy építéskor hűzés által akarják meghosszabbítani a szálfákat, stb. A névről ítélve az oroszoktól kapták a *čutte* (= or. čudj)-féle meséket a lappok, úgy mint a *Talla*, *Stallo* név skandináviai eredetűnek látszik.

Az istenek és emberek közt közbenjáró a *niojta*, a varázsló vagy látnok. Ennek az istenek álmában nyilatkoztatnak olyan dolgokat, melyek más emberek előtt el vannak rejtve; ez álmában látja, mi a baja valaki egészségének, miért rossz az idő, miért nem sikerül a halászat vagy a réntenyésztés, s egyszersmind azt is megtudja, mikép lehet elhárítani e bajokat, melyik istennek és mennyit kell áldozni. Ez a természetfölötti hatalom is az istenek ajándéka, és azt meg kell szerezni imádsággal és isteni szolgálattal. E pogány szertartást, a melynek ter-lapp neve a *kikkli*-ige — valószínűleg ugyan az a szó mint a finn *kykki*- (guggolni) — ezt Kuropyovszkban is, Szemiosztrovszokban is láttam, s az utóbbi történetet fogom itt elbeszélni. Hogy a dolog gyökerére juthassak, azt mondtam volt a látnoknak, hogy fáj a gyomrom, s hogy az ő segélyével szeretnék e bajtól megszabadulni. E végett az éjjel vele háltam egy takaró alatt, a mi már nagy áldozat volt részemről a lapp isteneknek, mert ez alkalommal csúszó-mászó és viszkető nefelejtseket kaptam a *niojta*-tól, melyektől egész hátralevő utazásom alatt nem szabadulhattam meg. Reggel fölébredvén és kijózanodván azt mondta a *jós*, hogy betegségem gyógyítható és valószínűleg meg fogok gyógyulni az istenek segélyével. Tehát mihelyt megvirradott, megkezdődött az istentisztelet. »Ezüst kell,« azt mondta a látnok először; tehát 1 ezüst rubelt és 10 kopékát adtam neki kezé-

be: ez volt az áldozat, melyet hoznom kellett, hogy visszanyerjem egészségemet. Az ezüstön kívül vasat is kellett magánál tartania s azért egy fejszét vett a jobb kezébe, s aztán letérdelt a ház padlójára. Utána mind azon személyek, kik részt akartak venni vagy segíteni a szertartásban (lappul *paljede-*) szintén leguggoltak vagy letérdeltek a padlóra, körbe, egy pár nő jobbra, a férfiak pedig balra a sámántól. Ez aztán szemeit félig behunyva, néhány szót kezdett éneklő hangon elmondani, s ezt a kar ismételte; ő majd jobbra majd balra fordult, s az a fél, melyet így buzdított föl, akkor mindig fölemelte hangját. A fáradságtól a veríték csepeg a *niojite* homlokáról, azt egy kendővel törli le, melyet egy asszony tart. — Ez éneknek tulajdonkép semmi dallama nincs, mert nagyon egyhangú, úgy hogy alig emelkedik és ereszkedik egy fél hangfoknál többet. De minél jobban lelkesedik a vezető, annál fölebb emeli hangját s a kar is mindig magasabb és erősebb hanggal válaszol, míg el nem végződik ez az énekrész, i. *símn*. Akkor egy más részt kezdenek s az is mindig izgatottabbá, magasabb és erősebb hangúvá válik, míg a jós be nem fejezi. A mint emlékszem, négy ilyen *símn* volt, melyet taktusáról különböztethettem meg egymástól; az időmérték volt is a legjobb ismertető jel, mert a szavakból csak néha lehetett valami istennevet kivenni. Mikor vége volt az utolsó résznek, a látnok egy kis időre betakarta az említett kendővel a legközelebbi nő fejét, mindnyájan köszöntek neki, kezet nyujtva, és aztán felálltak.

A dobót, melylyel hajdan föllelkesítette és a jóslói álomba merítette magát a sámán, már sehol sem láttam az orosz-lappoknál, de a nevét *kíomdes*, gen. *koamtazí* vagy *kümdes* (= *gobdas*, *kobdas*) úgy mint a használatát is még jól ismerték. Az északi karjalaiak és oroszok is emlékeznek erre a csodálatos lapp szerszámra és *kontakká*-nak illetőleg *kondoká*-nak nevezik, mely csak egy kisebbítő mellékalak a *kíomdes*, *kümdes* mellett, és úgy látszik ugyan az a szó, mint a lapp istennév *Koamtka*; ez tehát valószínűleg a varázsdob szellemét jelenti eredetileg. Végre kiemelendő, hogy ez *m*-es (*n*-es) alakok szoros összefüggésben vannak az orosz-lapp *koamtalas* v. *koamplos* szóval, mely fedőt jelent, és a *kíomte*, szóval mely a

kítt-kíomte, azaz kéz-hát szóban fordul elő, s tehát az is valaminek külsejét, felsejét vagy födelét jelenti és azonos a finn *kante* n. *kansi* födő-vel. Tehát hihető, hogy a lapp *gobdas*, *kíomdes* nem csak lényegesen, mint Friis tanár vélte, hanem nevére is tekintve ugyan az mint a Kalevalá-ban megénekelt csodálatos »tarka fedő« finnül *kirjo-kansi*, aliter Sampo.

Az áldozatokról, kivált a rénszarvas-áldozatokról már a ter-lappoktól sokat hallottam, és egyikök azt mondta, hogy gyermekkorában még részt is vett bennök. Miután meghatározta az áldozatot a *niojite*, összegyűltek mind a falusiak, leölték a szarvast, megfőzték mind a húst egyszerre és imádták Isteneiket, keletre fordulva »azért mert onnan kel föl a nap«. Ennek csak reggel volt szabad történni, körülbelül 9 óra előtt. — Mások szerint az áldozatok rendszeren a fenn említett körakások *sijti-tappek* körül történtek; az áldozati lakoma alatt fejökn tartották sipkájokat és nem vetettek keresztet sem az evés előtt, sem utána; a húst megették a mennyire bírták s a mi maradt, azt ott hagyták áldozatul, úgy mint a bőrt a szarvakkal; sőt a bőrt megtöltötték rüzsével vagy ráhúzták egy fabakra, hogy egy élő rénszarvashoz hasonlítson és élő gyanánt fogadják el az istenek. Az áldozatnál minden részesnek új, tiszta bundába kellett öltözködni lenni, és ha csak egy kevés leves vagy hús cseppent le a ruhára, akkor ezt a bemocskolt helyet ki kellett metszeni és a tűzbe dobni. —

A szemiosztrovszkiak is úgy mint a ter-lappok már felhagytak volt a pogány hit szertartásaival, és már húsz esztendő óta nem áldoztak rénszarvasokat. De mivel sok ember vagy a tengerbe fuladt vagy mindenféle betegségekben halt meg, és a vadászat meg halászat mindig rosszabbul kezdett sikerülni, azt hitték, hogy *Karvaj* megharagudott rájuk az elmellőzés miatt, és, természetesen a *niojite* tanácsára, határozták, hogy megint fognak áldozni a régi isteneknek. Minden férfi és néhány öreg asszony messze indult a falutól a pusztá, *Urte* nevű síkhátra s ott magoknak két lapp-házat építettek, hogy ott háljanak az áldozat ideje alatt. Áldozni való rénszarvas legalább 12 kell és annyi volt is akkor, melyekből mindennap egyet-egyet áldoztak. Ez az erdőben történt, messze a gunyhóktól, egy tiszta helyen, mely körül nő soha sem járt volt,

s akkor sem volt szabad a nőknek ott jelen lenni. Mert a nőnemet tisztátalannak tartják, a mit a mindennapi életben is sokszor észrevehet az ember. Külön áldozati szertartásokat nem említettek és talán nem is voltak olyanok; az áldozat után minden nap fölállították az »áldozatfákat,« azaz a rénbőrrel befűdött fa-bakokat egymás mellett, úgy hogy az áldozat idejének végén 12 álszarvas állott ott az erdőben. Mikor a szarvasok mindnyájan le voltak ölve, szétszedték a házakat a lappok és vissza indultak a faluba. Ez 1874-ben az új év után történt. Talán azt kívánják megtudni tisztelt hallgatóim, hogy használt-e az áldozat? Erre a kérdésre egyenesen a lappok tudósításával felelhetek, hogy az áldozás után mintha jobbra fordultak volna a dolgok, s azért szándékuk volt jövődében is folytatni az áldozatokat; és mikor én ott voltam, már tíznél több szarvas volt fölajánlva az isteneknek és az áldozatidő is ki volt tűzve a jövő új-évre.

Varzinból november 26-án indulván, még 9 mérföldnyire mentem észak-nyugat felé Lyavozerszkig, melynek lakói mint az előbbieket is még a Jeges-tenger partján laknak nyáron; de onnan már délnyugatfelé tértem le, hogy az erdővidékben fekvő nagy Lovozero tó partjaira jussak. Itt a lappok már az esztendő nagyobb részét a tó körül töltik szanaszét és csak a télre gyűlnek össze a tó északi végén levő pogosztba, hol egy templom is van. A pogoszt akkor még pusztá volt, s azért részint egy magányos családnál, részint egy házban, hová összejöttek az emberek adót fizetni az oda érkezett kóla adószedőnek, töltöttem három napot, a meddig azon a vidéken maradtam. Lovozero partjától 12 mérföldnyire esik a nagy Imandra tó; oda két nap, december 1-je és 2-ika alatt mentem át s onnan hosszabb késedelem nélkül nagyobb részt az Imandra jegén *Kantalahti* helységig mentem, a hol néhány napig volt alkalmam egy nekem még ismeretlen orosz-lapp dialektussal foglalkozni, az *akkalai* nyelvvel. Innen még egy kis utat tettem kelet felé a Kantalahti tengeröböl partján Kuzreka faluig, a végett, hogy biztos tudomást szerezzek egy *Vieljärvi*-ben lakó régi karjalai gyarmat felől, s onnan visszatérve a Kantalahti jegén át az úgynevezett Karél partra mentem s tovább az északi orosz Karélián át Finnországba.

TANULMÁNY

A JAPÁNI

MŰVÉSZETRŐL.

(ÉPÍTÉSZET, SZOBRÁSZAT, FESTÉSZET.)

IRTA

Dr. Gr. ZICHY ÁGOST.

Tizenhét képpel és egy térképpel.

BUDAPEST, 1879.

A. M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)